

Protectionisme en hypocrisie in het Europese immigratiebeleid

Met haar beleid dat zich enerzijds richt op een bijna militaristische verdediging van de grenzen tegen migranten die op zoek zijn naar werk of een onderkomen in de EU en anderzijds een beleid dat zich richt op een selectieve opening van de grenzen voor sommige uit kapitalistisch oogmerk lucratieve migranten krijgt de EU steeds meer het karakter van een 'gated community'. Een dergelijke ontwikkeling is zowel economisch als moreel onhoudbaar. In dit essay pleiten we voor een bovennationale politieke durf en een nieuwe politieke visie.

Door Henk van Houtum en Roos Pijpers

Protectionisme wordt door de neoklassieke economische handelstheorie uitgelegd als "een overheidsreactie op de veronderstelde schadelijke effecten van open grenzen op welvaart." De meeste neo-klassieke economen zijn van mening dat protectie in de vorm van tariefmuren en (immigratie)quota negatieve herverdelingseffecten heeft en pleiten daarom voor vrijhandel en het openen van grenzen. Het was deze neoklassieke economische ideologie die aan de basis heeft gestaan bij de totstandkoming van de interne markt. De grenzen moesten open, daar zou de hele gemeenschap van profiteren. Diezelfde ideologie wordt echter met voeten getreden als het gaat om de buitengrenzen van de EU. Wat zich geleidelijk aan heeft voltrokken is dat de interne liberalisering van grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit op de Europese interne markt steeds meer gepaard gegaan is met het aanscherpen van controles aan de buitengrenzen. Datzelfde protectionisme is nu ook doorgedrongen in de verwelkoming van nieuwe leden tot de EU. Recentelijk kreeg de laatste groep nieuwe leden die toetrad in 2004, te maken met strenge overgangsmaatregelen met betrekking tot de arbeidsmarkttoegang in de oude lidstaten.

War on refugees

In haar buitengrensbeleid is de EU dus vervallen in een klassiek soort protectionisme. Logischerwijs stuit dat in toenemende mate die landen tegen de borst die juist in hun ontwikkeling zeer gebaat zouden zijn bij meer vrijhandel en minder protectionistische subsidies. En dat het sluiten van de grenzen bovendien soms afschuwelijke gevolgen heeft voor hen die onderdak en/of een baan zoeken in de Europese Unie, maar worden beschouwd als ongewenst vreemdeling, sceptisch vaak 'gelukszoekers' genoemd, alsof het zoeken naar geluk in het leven besmet zou zijn, wordt eveneens steeds duidelijker. De elf slachtoffers van de brand in het uitzetcentrum op Schiphol in oktober 2005 zijn in dat licht gezien allesbehalve uniek. Inmiddels zijn er namelijk tegen de achtergrond van het sterk verharde grensregime en uitzetbeleid van verschillende lidstaten in de Europese Unie bijna zesduizend mensen omgekomen.

De meeste immigranten sterven op zee in hun poging de overtocht naar de Europese Unie te maken. Anderen sterven door verstikking in vrachtwagens en containers of in immigrantenkampen. Het huidige protectionisme in de EU gaat kennelijk zover dat deze doden impliciet wordt beschouwd als 'collateral damage' van de strijd tegen 'ongewenste vreemdelingen'. Er lijkt zich langzamerhand een 'war on refugees' af te tekenen die dezelfde Amerikaanse neo-conservatieve en imperialistische trekjes begint te vertonen als de 'war on drugs' en de 'war on terror'.

Kosmopolitisch economisch lidmaatschapssysteem

De genoemde economen staan dan ook niet alleen in hun strijd voor openere grenzen. Mede gevoed door dit horrorscenario wat zich aan de buitengrenzen van de EU aan het voltrekken is, worden vooral in de liberale en libertarische hoek van de politieke filosofie, de geluiden steeds luider dat het begrenzen van vrijheid van beweging fundamenteel in strijd is met de gelijkheid tussen individuen en het liberale gedachtegoed. Zo beargumenteerde filosoof Will Kymlicka recentelijk dat elke politieke theorie of ideologie die niets zegt over staatsgrenzen stilzwijgend het conservatieve idee aanhangt dat restrictief lidmaatschap en de opdeling van de wereld in staten heilig en permanent is. Grenzen, zo stelt hij, zijn goed beschouwd een bron van schaamte voor elke liberaal, of die nu links, rechts of recht door het midden is. Met diezelfde liberale gedachte in het achterhoofd stellen Bill Jordan en Frank Düvell daarom een kosmopolitisch economisch lidmaatschapssysteem. Zo'n globale maatschappij zou volgens Michael Samers gevrijwaard moeten zijn van de Hobbesiaanse, haast teleologische manier waarmee zelfs in deze tijd van sterk mondiale economische en politieke vervlechting nog altijd de archaische natiestaat wordt verdedigd.

Ambivalente bestrijding

Steeds vaker wordt er in het wetenschappelijke debat ook op gewezen dat het huidige grensregime bovendien in sommige gevallen juist veroorzaakt wat zij eigenlijk voorkomen, namelijk illegale migratie. Hoe strenger het grensregime, hoe meer illegaliteit. Zo zijn er in Nederland, naast een groeiende groep illegalen, als gevolg van het strenge overgangsregime voor de groep nieuwe lidstaten in de EU, veel arbeidsmigranten op half-illegale, quasi-legale tewerkstellingsconstructies werkzaam. Deze arbeidscontracten zijn in het leven geroepen door gespecialiseerde arbeidsmarktbemiddelaars en arbeidsmarktjuristen die aldus het strenge grensregime ontwijken. De markt voor goedkope arbeid is blijkbaar zodanig groot dat het loont om deze constructies te verzinnen en toe te passen. Er zijn dan ook geen onschuldige partijen in de creatie van semi-legaliteit en illegaliteit. De migranten die zonder paspoort reizen, de ondernemers en huishoudens die illegale arbeid aantrekken, de consumenten die goedkope producten willen en de overheid die het oogluikend toestaat, ze werken allemaal mee aan het fenomeen van illegaliteit. Net zoals aan de Mexicaans-Amerikaanse grens is ook de grens van de EU een kat en muis race geworden tussen illegale grensoverschrijders en de grenswachten. Een race die door de laatste groep nooit te winnen zal zijn, als zowel consumenten als producenten in de maatschappij de aanwezigheid van de profijtelijke illegale sector heimelijk steunt. In plaats van deze intrinsiek ambivalente

bestrijding zou het daarom veel beter zijn te stoppen met het uitspelen van de populistische kaart in de trant van 'Nederland is Vol' en hypocriete kreten als 'Regels zijn Regels', maar de groeiende vraag vanuit de samenleving naar goedkopere arbeidskrachten juist te accommoderen. Alleen dan houdt je als overheid het overzicht, de geloofwaardigheid en zijn ook de onbedoelde neveneffecten van illegaliteit, zoals criminalisering van transporten, levensgevaarlijke overtochten en slechte woon-en arbeidsomstandigheden beter aan te pakken.

Fort Europa

Dat is de ene kant van het verhaal van het huidige immigratiebeleid in de EU, de sluiting van de grenzen. Door sommigen wordt in dit kader daarom gesproken van Fort Europa. Wij betogen in deze bijdrage dat die vlag maar voor een deel de lading dekt. Wat de term Fort Europa over het hoofd ziet is dat er wel degelijk tal van openingen zijn in dit fort. In tegenstelling tot het strenge en soms dramatische sluitingsbeleid, worden diezelfde grenzen namelijk in toenemende mate selectief geopend voor arbeidsmigranten uit landen van buiten de EU. Topmanagers, wetenschappers en voetbaltalenten worden openlijk strategisch geselecteerd door verschillende organisaties zoals bedrijven, universiteiten, voetbalclubs. De functie van een landsgrens is steeds meer verschoven van grondgebiedsverdediging naar een welvaartsverdediging, dat wil zeggen een middel om het zogenaamde 'nationale belang' te dienen, de nationale welvaartswinsten te optimaliseren. Maar in een wereld die steeds meer mondiaal vervlochten is, wordt juist als het gevolg van het vrije verkeer van goederen en mensen dat nationale belang natuurlijk steeds meer een archaische populistische kreet voor de bühne. De multinationale fabricage van producten en de territoriale grenzen van multinationals zijn al lang niet meer te herleiden of terug te brengen naar een enkelvoudig nationaal belang. Niettemin meent het merendeel van de nationale politiek nog altijd dit sterk nationalistische gedachtegoed te moeten vertegenwoordigen, ten koste van meer bovennationale of mondiale zienswijzen. De facto betekent dat de kansen voor vreemdelingen om toegelaten te worden groter zijn wanneer hun komst voor de nationale welvaart lucratief is. Het gevolg is dat de lidstaten in hun opportunistische zoektocht naar arbeidskrachten bepaalde delen van hun economie afsluiten ten koste van 'anderen', iets wat geheel in strijd is met de wens zelf wel toegang te hebben voor de zogenaamd 'eigen' producten en eigen mensen.

Toegangsparadox

Waarschijnlijk het meest bekende voorbeeld van deze toegangsparadox is de landbouwsector in de EU, die in veel opzichten niet kan concurreren met productie buiten de EU. In plaats van het doortrekken van de intern wel toegepaste liberale ideologie van vrij verkeer wordt er uit oogpunt van mondiale welvaartsverdeling een moreel onverdedigbaar protectionistisch beleid (importtarieven, exportsubsidies) dat landbouwproducten van buiten tegenhoudt. Dit protectionistische beleid vertoont opvallende gelijkenis met het huidige migratiebeleid in de Europese Unie. Door buitenstaanders de toegang tot nationale arbeidsmarkten te ontzeggen en op zoek te gaan naar alleen die werknemers die het nationale inkomen kunnen maximaliseren wordt er mondiaal gezien kunstmatig en tegen een toenemend hogere humanitaire

en sociale prijs getracht een relatief kleine welvarende gemeenschap in stand te houden, ten koste van de vrijheid van beweging en mondiaal gelijkere kansen op welvaartsverdeling.

Gated community

De stelling die we in dit essay verdedigen is dat mondiaal gezien de EU steeds meer op een 'gated community' begint te lijken. Een 'gated community' of afgeschermd wijk is een woonvorm die veel voorkomt in landen met grote interne inkomensverschillen zoals Mexico en Venezuela, maar ook in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. In dergelijke wijken schermen de (voornamelijk witte) rijken zich onder de supervisie van commerciële ontwikkelingsmaatschappijen af van de rest van de maatschappij in een maatschappelijke enclave, onder het mom van privacy, comfort en veiligheid. Het is geen verrassing dat de identiteit van de leden van deze gemeenschappen 'vermarkt' wordt als een lifestyle, als een status die je koopt. Niet-leden zijn uitgesloten van deze ruimtelijk begrensde contractuele overeenkomsten, tenzij de leden overeenkomen dat een buitenstaander, na onderhandeling en tegen betaling mag toetreden tot de gemeenschap. Zij die zich binnen de poorten bevinden worden gecategoriseerd als leden en niet-leden. De niet-leden worden verder ondergebracht in de categorieën dienstverlenende werknemer van buiten of tijdelijke gast. Al diegenen die buiten deze categorisering vallen zijn niet welkom. Gated communities zijn zodoende een uiting van een modernistische regulatie en categorisering van mensen, in de woorden van de filosoof Foucault van een rigide biopolitiek. Dergelijke biopolitiek leidt tot een purificatie van de ruimte binnen de poorten, waarbij er niet zelden retorisch wordt afgezet tegen de 'barbaren' en de 'chaos' van de maatschappij.

Categorieën mensen

Net zoals in een gated community spelen ook in de EU private partijen een steeds belangrijker rol in beslissingen over wie toegang krijgt en wie niet. De politiek bepaalt slechts nog randvoorwaarden en faciliteert. De economie is in toenemende mate ge-ontpolitiseerd, anders gezegd de politiek is a-politiek geworden, in de zin dat de politiek de bestaande ideologie en dominante van de markt als vanzelfsprekend en als enige mogelijke waarde en ideologie heeft aangenomen. En net zoals in een gated community speelt ook in de EU de biopolitiek een steeds grotere rol, worden categorieën gemaakt van mensen die zich binnen de poorten bevinden, en wordt de retoriek over de spreekwoordelijke barbaren van buiten de eigen 'orde' steeds harder. Net zoals in een gated community worden leden geacht zich 'in te burgeren', te integreren in de enclave. En net zoals bij een gated community zijn de buitengrenzen van de EU steeds meer gericht op het controleren, monitoren en managen van mensen en daardoor ruimte te scheppen voor de insiders. De politieke hysterie over hordes, massa's en stromen migranten uit nieuwe lidstaten die ons territorium zouden komen overspoelen en de nasleep van de gebeurtenissen op 11 september 2001 hebben geleid tot militaristisch verdedigde grenzen enerzijds en op winstmaximalisatie gerichte selectieve grensopeningen anderzijds. En net zoals in een gated community wordt tegelijkertijd een andere groep mensen, mensen zonder naam en grotendeels onzichtbaar voor de meeste leden van de EU oogluikend

toegestaan. Zij zijn degenen die de huizen schoonmaken en cateren en daarmee het op maximaal comfort gerichte leven van de inwoners van de EU mogelijk moeten blijven maken.

Slotsom

In de Europese Unie is een neoconservatieve muur opgericht die afschrikwekkend is, maar tegelijkertijd ook neoliberale gaten bevat en bewuste blindheid voor (illegale) arbeidskrachten die het interne gemak en comfort in stand moeten houden. Een dergelijke begrenzingspraktijk, die in toenemende mate lijkt op die van een gated community, stoelt op een tot het neo-kapitalisme verengde maatschappelijke logica, ten nadele van pogingen om deze commerciële introversie te ontstijgen. Gated communities zijn een soort never-neverland in die zin dat de droom van puurheid en gemak nooit ophoudt – menselijk verlangen is per definitie oneindig. Echter, vanuit zowel een economisch als moreel standpunt is een politiek van eilandisering aan de ene kant en louter op maximalisering van de eigen winst gestoelde motieven aan de andere onhoudbaar. We pleiten niet voor het einde van de EU. Integendeel, we pleiten voor een nieuw begin. We vragen om politieke durf en visie die verder reikt dan het louter nationaal populistisch behagen van een conservatieve neiging. We pleiten voor nieuwe openheid, een re-politisering van de economie, en een rechtvaardige staatshuishouding, met andere woorden een Europese Unie die zich openstelt voor de weg naar kosmopolitisch burgerschap.

Henk van Houtum en Roos Pijpers werken bij het Nijmegen Centre for Border Research van de Radboud Universiteit Nijmegen